

Володимир Пилипенко

«В ІМ'Я ІСУСА»: ПЕРСЬКИЙ ПРОЕКТ ХРИСТИЯНСЬКОЇ КОАЛІЦІЇ ПРОТИ ТУРКІВ ІЗ ПОЧАТКУ XVII ст.

Стаття присвячена ймовірному листу від перського шаха Аббаса до короля Речі Посполитої Сигізмунда III із пропозицією організувати антитурецьку коаліцію. Проаналізовано зміст листа та обставини появи. Запропоновано аргументи щодо його автентичності та авторський переклад українською мовою.

Ключові слова: лист, Персія, Річ Посполита, Османська імперія, війна.

Початок XVII ст. був для Речі Посполитої періодом надзвичайної активності на міжнародній арені. У першу чергу це було пов'язано із втручанням Варшави до Смути у Московії та спробами опанувати трон сусідньої держави. Але були й інші, більш традиційні, напрямки діяльності. Зокрема, турецький. Політику Польсько-литовської держави щодо Османської імперії можна розглядати у двох вимірах. Першим є внутрішня політика Варшави та пов'язана з нею політична риторика. Це був продукт для «внутрішнього використання», сповнений агресивно-пафосних заяв, замішаний на релігійній основі. Зовсім інакше справа виглядала з перспективи міжнародних відносин. Тут дипломатія Варшави була надзвичайно обережною, а заяви стриманими. Можна сказати, що Річ Посполита балансувала на тонкій межі між необхідністю провадити спільну антитурецьку політику зі своїми союзниками (реальними чи потенційними) та категоричним небажанням воювати із Портою, що диктувалося фінансовим та військовим станом держави – своєрідний «політичний реалізм» XVII ст.

Але в будь-якому випадку міжнародні відносини вимагали пошуку союзників. У такому розрізі є цікавим образ Персії у суспільно-політичній думці Речі Посполитої початку XVII ст.¹ як партнера у боротьбі проти Османської імперії. Адже, з одного боку, Персія була ісламською державою, яка погано вписувалася у концепцію загальнохристиянської оборонно-наступальної війни проти турків. З іншого ж боку, чи не найбільше поразок османське військо зазнало від персів. А наявність спільного ворога об'єктивно підготувала європейські держави та Персію до співпраці.

Кілька років тому, працюючи із приватними архівами польської шляхти – *Silva regum*, я натрапив на цікавий документ – копію листа перського шаха Аббаса I до польського короля Сигізмунда III, написаного 1605 року. Як лист потрапив до приватного архіву, сказати складно. Мабуть, його читали десь на шляхетських зібраннях, а невідомий нам шляхтич розцінив його, як вартого уваги і переписав до *Silva regum*. Також неможливо сказати, коли листа переписали, адже зазвичай *Silva regum* формувалися досить хаотично, і на сусідні сторінки могли потрапити рецепти горілки, ліків, виписки із текстів міжнародних договорів та Біблії. Залишається відкритим і питання автентичності листа. Цілком можливо, що цей лист – черговий пропагандистський хід.

Спочатку слід поглянути на контекст появи листа. Документ датований 22 листопада 1605 р. Його автор очікував, що він матиме якийсь вплив на позицію шляхти

© Пилипенко Володимир Миколайович – кандидат історичних наук, викладач Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка.

вже на сеймі наступного 1606 р. Про скликання звичайного сейму було оголошено 19 грудня 1605 р., сам же він відбувався у Варшаві із 7 березня по 18 квітня 1606 р.² і на ньому не було затверджено жодних конституцій.

На початку XVII ст. Річ Посполита не шукала конфлікту із Османською імперією. Десятиліття тому польська шляхта «провалила» спроби свого короля Сигізмунда III та імператора Священної Римської імперії Рудольфа II втягнути Варшаву до чергової Священної Ліги – антитурецької коаліції, яку намагався створити Віденський двір. Придушивши повстання Наливайка та оголосивши його учасникам баніцію, польський двір почувався досить спокійно і у козацькій справі. Вочевидь, найбільше уваги привертала Смута у Московії. Із півдня відновилися напади татар на українські воєводства. Мабуть, ханат робив розрахунок на те, що значна частина запорожців та шляхти буде задіяна у польській інтервенції до Москви, що послабить і так не надійну оборону південних рубежів Речі Посполитої. У листах-легаціях на передсеймові сеймики 1605 р. король досить туманно висловився про оборону південного кордону. У більшості йшлося про необхідність знайти гроші, щоб виплатити татарам упоминки³. Показово, що король просив у шляхти грошей, щоб черговий раз відкупитись від татар, а не на те, щоб найняти військо чи відремонтувати прикордонні фортеці. Цілком у тон королівській інструкції частина сеймиків проігнорувала проблему кордону. Шляхта черговий раз нагадала королю, що він не виконав своїх обіцянок і не побудував на Задніпров'ї фортеці, не дбає про поточну оборону. Зовнішніх проблем белзька шляхта не бачила, адже Річ Посполита мала мирні угоди з усіма сусідами. Від татар черговий раз пропонували відкупитись упоминками⁴.

Активність шляхти у питанні безпеки зростає, починаючи з 1606 р. Із цього часу листування короля з воєводськими сеймиками наповнюється постійними згадками про татарську небезпеку, забезпечення кордону, необхідність бути готовими захищати державу тощо. У свою чергу король у легації на посеймовий сеймик Краківського воєводства у Прошовіцах 3 червня 1606 р. вказував, що готовий побудувати замки на кордоні за свої кошти⁵. Але, читаючи цю легацію, виникає враження, що розмовами про небезпеку рідної землі, про допомогу «українським братам» король намагався відвернути увагу шляхти від рокошу, що вже набирав обертів.

Але шляхта все ж таки відгукнулась на заклики короля впорядкувати південно-східний кордон та посилити оборону від турків і татар. Багато уваги обороні приділено в інструкції Познанського воєводства від 9 лютого 1606 р. Окрім традиційних вимог – якнайшвидше укласти мирну угоду з Османською імперією та обов'язково сплатити татарам упоминки – посли вимагали негайної побудови замків на кордоні, обов'язкового квартирування квартяних жовнірів в Україні. Цікавою є ідея (пункт 23) передачі до казни на оборонні витрати щорічних виплат Короні від Бранденбурга та щорічних виплат, які польський клір відсилає до Ватикану⁶. Аналогічні заклики про перенаправлення коштів щорічного податку Ватикану на оборону держави довгий час перебували у сфері політичної публіцистики, обговорювалися на сторінках численних брошур, присвячених татарсько-турецькій загрозі. Перехід цих ідей до площини політичної практики можна розглядати, як приклад взаємного впливу публіцистикита політики.

7 липня 1606 р. шляхетське коло Львова запропонувало на наступному сеймі прийняти новий податок на оборону і разом стати проти ворога Святого Хреста. За три тижні у ляді Руського воєводства послам було наказано радитися з королем та представниками інших воєводств про забезпечення Речі Посполитої⁷. З початком рокошу Зебжидовського українська шляхта, розуміючи, що у короля з'явилися більш нагальні справи, все більше переймається проблемою оборони кордонів власних воєводств. За спостереженнями К. Мазура, в цей час київська і волинська шляхти найчастіше звертаються до короля з проханням навести лад у війську та забезпечити прикордонні території від татарських набігів. Прибувши під Сандомир до табору рокошан, київська та волинська шляхти уклали власні артикули, в яких, перш за все, звернули увагу на необхідність відновлення системи оборони південно-східних кресів, а вже потім висунули свої вимоги до монарха⁸.

Примітно, що у жодному документі не йдеться про союз із Персією проти Османської імперії. Натомість король та шляхта послідовно наголошують на необхідності миру із сусідами та радіють мирним угодам, які вже має Варшава.

Тож лист можна вважати перевіркою настроїв шляхти перед сеймом та спробою знайти прихильників ідеї спільної війни проти турків. Без пошуків у архіві королівської канцелярії неможливо підтвердити автентичність документа. Навіть побіжний перегляд тексту наводить на думку, що лист є або підробкою, або досить довільним переказом, який здійснив невідомий шляхтич. Так, у листі не дотримано формуляр дипломатичного листування. Але це можна виправдати тим, що шляхтич, який записав листа до власних *Silva regum*, просто відкинув «зайві» частини. А от згадки «християнських володарів» та Христа, в ім'я якого має відбуватися майбутня війна, виглядають дивно.

КОПІЯ ЛИСТА ПЕРСЬКОГО КОРОЛЯ ДО КОРОЛЯ ПОЛЬСЬКОГО ЖИГМУНДА, ВІДДАНИЙ У КРАКОВІ РОКУ 1605, 22 ЛИСТОПАДА⁹.

Десять разів вітаю, Великий і всюди відомий і озброєний конем і шаблею, під сонцем і небом, прикрашеним зорями, і з-поміж інших держав своєю силою відомий і на сході славний, і різні землі під собою маючи, і усім християнським володарям, так, як сонце, світлом сонячним своїм освітлюєш, або ж ворогів приводиш у страх, і собі їх приязне ставлення отримуєш, над усіма неприятелими своєю силою отримуєш перемогу. Бажаючи собі гарного ставлення Польського короля і великого князя литовського Зигмунта і до того ставлення приязно прагнучи з непереможними і досвідченими своїми військами, про що пишу у листі і готовий на майбутнє таке ж ставлення демонструвати і неодмінно його дотримуватися. Так говорю, що між нами, двома християнськими володарями, така встановилася любов і приязне ставлення, як між італійськими державами і усіма християнським володарями. І тому як до нас Посли з листами і посольствами від християнських володарів приходять, так і ми теж до вас відсилати хочемо, щоб вони у вас бували добре прийняті. Не відмітайте від себе нашої приязні. Але щоб ми спільно ту приязнь поміж нами зміцнювали і при великій потребі наш народ вам так же і ваш нам через своїх послів усе розповідав, щоб добре перебування наших людей у вас і ваших у нас була. Ми чули, що ваш володар Король має з християнським володарем Рудольфом любов і приязні стосунки, це нас дуже утішає і наповнює нас радістю, ми теж хочемо, щоб така ж між нами і усіма християнськими володарями любов і згода була, щоб ніхто з нас між собою неприязні не показував і не чинив, щоб той, хто є неприятелем Рудольфові цезареві християнському і нашій величності був приятелем, а кому цезар Рудольф зі своїм військом є неприятелем і ми будемо неприятелими і щоб наша величність була неприятелем і ми зі своїм військом проти неприятеля встати хочемо. Турки є неприятелими нам і вам, усім християнам, тобто Папі, цезарю Рудольфові, Іспанцям, Королю польському і московському, проти нього ми вже відправили наші війська (в ім'я Ісуса), з обох боків узявши зброю, прийшли у його землю, захопивши, і невільників підбили. Ми його замки і твердині на тих землях опанували – головні замки Таїріс, Хамна, цадале, Махчман, Карасі, Разван, Мазаге, Дізван, великий замок Ордживан, провінцію Вазкілісію, і три костели, тобто Костел святої трійці, Кагазмен, Шорагел, Брегучак, Кролдур, Кушлан, Куралак та інші, яких і обрахувати не можливо, про які ми зараз не говоримо, а лише про головні, котрі за Божою поміччю своєю силою взяли. Ти зі свого боку маєш величність, аби те саме з ним чинити, узявши Бога у поміч, виженемо його з його землі. Після цього дасть нам Бог будемо у згоді і приязні, у добрій приязні та з любов'ю та приязню пропозиціями нашими з листами відсилаю нашого посла Мехтеголіба Туркмана, прагнучи, аби те посольство Бог до доброго кінця направив, Я є того королівства володар, шах, Бас.

1. Пилипенко В. Ворог мого ворога – мій друг, або Ідея польсько-перської співпраці в середині XVI – середині XVII ст. // Сіверянський літопис. – Чернігів. – 2011. – № 2. – С. 27-33.
2. Konopczyński W. Chronologia sejmów polskich 1493-1793 // Archiwum Komisji Historycznej. Seria 2. – Т. 4 (og. zb. 16). – Nr. 3. – Kraków, 1948. – S. 145.
3. Strzylecki A. Sejm z r. 1605. – Kraków, 1921. – S. 47.
4. Strzylecki A. Sejm z r. 1605. – Kraków, 1921. – S. 53, 56, 59.
5. Akta sejmikowe województwa krakowskiego. – Kraków, 1932. – Т. 1. 1572-1620. – 1932. – s. 288.
6. Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. – Poznań, 1957. – Т. 1. 1572-1632. – Cz. 1. 1572-1616. – S. 275.
7. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum ziemskiego we Lwowie. – Lwów, 1931. – Tom XXIV. Akta sejmikowe halickie 1575-1695. – S. 116, 117.
8. Mazur K. W stronę integracji z Koroną. Sejmiki Wołynia i Ukrainy w latach 1569-1648. – Warszawa, 2006. – S. 296.
9. Copia lista krola Perskiego do krola Polskiego 1606. // RACZ. 34. – k. 125-125v.

Стаття посвящена вероятному письму персидского шаха Аббаса королю Речи Посполитой Сигизмунду III с пропозицией организации антитурецкой коалиции. Проанализировано содержание письма и обстоятельства его возникновения. Предложены аргументы аутентичности текста и авторский перевод на украинский язык.

Ключевые слова: письмо, Персия, Речь Посполитая, Османская империя, война.

The article is devoted to the letter, which was probably sent to the King of Polish-Lithuanian Commonwealth from the Persian Shah Abbas the Great in the beginning of the XVIIth century. Shah Abbas the Great proposed to organize antitürkish coalition. The contents of the letter and circumstance of its origin are analyzed. Also the arguments for letters authenticity and Ukrainian translation are suggested.

Keywords: letter, Persia, Polish-Lithuanian Commonwealth, the Ottoman Empire, the war.

